

УДК 101:37

С. А. Пінчук,

доктор філософських наук, провідний науковий співробітник
(Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України)

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Статтю присвячено філософському аналізу реалізації настанов Болонського процесу в аспекті регіонального вузу. Підкреслюється важливість автономності та академічної свободи кожного окремого університету. Обґрунтовується, що за таких умов Болонський процес виступатиме як гармонізація європейської вищої освіти, а не її уніфікація.

Модернізація української системи освіти в контексті розвитку європейської інтеграції постає актуальною темою сучасних досліджень у царині філософії освіти. Проблематичність входження української системи освіти до Болонського процесу, що становить собою найбільш відомий напрям модернізації вищої освіти Європи, пояснюється тим, що така перспектива часто постає як протилежність відносно прагнень зберегти та збагатити свою власну культурну спадщину. Розв'язання цієї дилеми може бути можливим за умови виваженого, раціонального підходу до справи реалізації концепції Болонської конвенції. Цій тематиці присвячено чимало робіт українських дослідників, зокрема В. П. Андрущенко [1], В. С. Журавського та М. З. Згуровського [2], К. В. Корсака [3] та інших. Проте, розгляд Болонського процесу в перспективі української освіти загалом часто залишає поза увагою врахування регіональних аспектів і особливостей модернізації системи освіти України, аж до розгляду питання про практичну можливість реалізації основних положень Болонського процесу в кожному конкретному українському вищому навчальному закладі. Саме розгляд цього питання і становить собою **мету даної статті**.

Інтеграція в області вищої освіти, будучи невід'ємним наслідком низки об'єктивних тенденцій в політиці, соціальній сфері європейських країн, не зважаючи на достатньо суперечливе ставлення до неї в академічному середовищі, спонукає все більше число вищих навчальних закладів України в тому або іншому ступені приєднуватися до модернізаційних процесів [4]. Власний внутрішній розвиток української вищої школи в останнє десятиліття викликав до життя комплекс заходів, які за своїм змістом перекликаються із завданнями, проголошеними в Болонській конвенції. Серед таких факторів варто назвати наступні:

– перехід національних систем освіти на близькі або співпадаючі дворівневі програми вищої освіти (бакалавр – магістр) був початий в Україні з 90-х років ХХ століття. Вперше в Україні 4-річний план підготовки бакалаврів був впроваджений в Одеському національному університеті ім. І. І. Мечникова на механіко-математичному факультеті в 1991 році. З 1994 року система навчання все частіше забезпечує підготовку бакалаврів і магістрів разом з традиційно підготовленими фахівцями;

– розробляється введення системи залікових одиниць у зв'язку з широким впровадженням дистанційних форм освіти, ведеться експеримент з переходу окремих вузів на систему залікових одиниць (кредитів);

– забезпечення якості вищої освіти: разом з державною системою атестації і контролю якості створюється власна система контролю якості освіти на рівні кожного вищого навчального закладу.

Розглянуті положення показують, що ключові моменти Болонської декларації зовсім не є штучним винаходом ідеологів європейської інтеграції у сфері вищої освіти, а відповідають тим реальним процесам, які відбуваються в освітньому просторі Європи й усього світу. Скоріше, це є спробою систематизації та впорядкування тих процесів, які почалися ще до прийняття Болонської конвенції та проходили і проходять спонтанним, іноді навіть недостатньо рефлексованим чином. Стратегія реформування української системи освіти реалізується одночасно як у межах державної Концепції модернізації освіти, так і відповідно до завдань Болонського процесу. Поділяючи загалом позитивне ставлення до приєднання України до Болонського процесу, розцінюючи його як один із поворотних моментів розвитку вітчизняної освіти, представники вузівської громадськості розуміють, що чим раніше й активніше наша країна включиться у Болонський процес, тим ефективнішою буде робота з модернізації вітчизняної освітньої системи, тим більш істотний внесок зможе внести Україна у формування єдиного європейського освітнього простору. Проте необхідно відзначити, що викликане об'єктивними процесами в Європі й у самій Україні її приєднання до Болонської конвенції, вихід на європейський і світовий ринок освітніх послуг повинні ініціювати підвищення якості української вищої освіти, визнання в усьому світі досягнень вітчизняної освітньої системи. А щоб довести і привернути увагу до вітчизняного високого рівня освіти, відповідно, необхідно мати систему освіти, що вписується в загальноєвропейську.

Позиція вузів (Херсонський національний технічний університет, Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут", Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка та ін.) полягає в тому, що результативність і мотивованість учасників Болонського процесу залежить від багатьох чинників, значна частина яких визначається принципами самого вищого навчального закладу. Названі університети не тільки підписали Болонську декларацію, але і вступили в Європейську асоціацію університетів, уклали договори про сумісні "пілотні" проекти з міжнародної акредитації освітніх програм з європейськими Центральними агентствами по атестації і суспільній акредитації.

Відзначимо, що Болонський процес, як будь-який інтеграційний процес, закликає до гармонізації для розширення відповідності і сумісності, поєднує зусилля по збереженню різноманітності і пошани культурних традицій у сфері вищої освіти. Кажучи про перспективи трансформації університету в умовах єдиного простору вищої освіти Європи, найчастіше згадують два поняття: привабливість і конкурентоспроможність. Проте, серед низки істотних характеристик університету виділяється його автономність. Передбачається, що, в тому числі й завдяки саме Болонському процесу, європейський університет набуде автономності в новому, ширшому розумінні. "Велика хартія університетів", підписана ректорами європейських університетів у Болоньї ще 1988 року, стверджує, що "університет є самостійною установою усередині суспільств із різною організацією, що є наслідком розходжень у географічній і історичній спадщині. Він створює, вивчає, оцінює і передає культуру за допомогою досліджень і навчання" [5: 1]. Університет в інформаційному суспільстві визначає і поширює найважливіші цінності і знання, надаючи суспільству інтелектуальні орієнтири, він вимагає автономії й академічної свободи, можливості досліджувати і пояснювати місце людини в природі і суспільстві.

Автономія і академічна свобода – поняття, що змінюються протягом століть, пристосовуються до суспільства для того, щоб зберегти університету можливість діяти і вести пошук істини. Між тим, для радянської системи освіти була характерна майже повна залежність вузу від Міністерства освіти, яка визначала мало не всі параметри його життя. Навпаки, самостійність, в болонському її розумінні, – мінімальна залежність вузу від чиновників, значно великий ступінь довіри вузу, його викладачам і студентам з боку суспільства. В потребі досягти реальної автономії університетів вбачає одну з основних проблем і завдань модернізації української системи вищої освіти і В. П. Андрущенко, визначаючи її як відмову "від адміністративного керування галуззю й перехід до її реальної демократизації" [6: 10].

Університет має розглядатися як центр культури, знань, наукових досліджень, від якого залежить культурний і науково-технічний розвиток людства в третьому тисячолітті. "Завдання університетів по поширенню знань серед нових поколінь передбачає, що в сьогоденному світі вони також повинні служити суспільству загалом і що культурне, соціальне й економічне майбутнє суспільства вимагає, зокрема, значного внеску в подальшу освіту", – стверджується у Хартії [5: 1]. При цьому наголошується, що викладання і наукові дослідження в університетах нерозривні, інакше освітній процес відставатиме від потреб і запитів суспільства, які постійно змінюються, від розвитку наукового знання, оскільки фундаментальним принципом університетського життя вважається свобода досліджень і викладання.

Історично університет є носієм європейської гуманістичної традиції, він постійно прагне до отримання універсальних знань; задля виконання свого призначення університет переступає через географічні і політичні межі та задовольняє життєву потребу різних культур взаємно пізнавати і взаємно впливати одна на одну. Сорбонська декларація з гармонізації архітектури європейської системи вищої освіти (1998 рік) відводить університету стрижньову роль у суспільстві [7: 1]; Болонська ж конвенція, у свою чергу, підкреслює центральну роль університетів в розвитку європейського культурного простору [8]. Особливе місце ролі університетів відводиться і в інших офіційних документах, що відзначають необхідність спиратися на "спільні знаменники" і забезпечувати сумісність між різними вузами, їх навчальними програмами і ступенями; розвивати мобільність студентів і викладачів і забезпечувати працевлаштування випускників вузів по всій Європі; підтримувати модернізацію університетів у тих країнах, де виклики європейському простору вищої освіти найбільш сильні; забезпечувати прозорість, привабливість і конкурентоспроможність європейської вищої освіти в усьому світі [9; 10; 11].

Водночас, не можна не відзначити, що при переході від елітарної до масової вищої освіти радикально змінюється характер діяльності університетів. Держава, що була основним джерелом фінансування вищої освіти в багатьох розвинених країнах, почала чинити на університети тиск, з тим, щоб вони продемонстрували максимальну віддачу від використання державних коштів, виділених на розвиток освіти, і збільшували свої бюджети за рахунок залучення приватних коштів. Прагнення отримати міжнародні конкурентні переваги стимулювало уряди до встановлення тісніших зв'язків між бізнесом і вищою освітою, які сприяють проведенню високотехнологічних досліджень в межах консорціумів бізнесу, держави й університетів, спеціально створюваних для задоволення короткострокових інтересів окремих клієнтів. Установи вищої освіти, будучи ключовими фігурами у цих партнерствах, здійснюють неабиякий вплив на організацію вузівських досліджень і підготовку висококваліфікованих фахівців.

Однією з вимог глобалізації щодо вищої освіти є поява "підприємницьких", орієнтованих на ринок університетів, що призводить до змін у процесі контролю над вищою освітою й управління нею. Такому типу університетів властиві "ринкова" поведінка і управління, що представляє інтереси приватного сектора; тісніший зв'язок з бізнесом; велика відповідальність викладацького складу за забезпечення приватних джерел фінансування; менеджерська етика в керівництві і плануванні – що руйнує традиційні організаційні структури вищої освіти і не відповідає її основним функціям.

На думку західних експертів, ідеологічні основи глобалізації суперечать суспільному призначенню вищої освіти – сприяти розвитку фундаментальних досліджень, створенню більш справедливого суспільства, в якому враховуються основні потреби кожної людини [12 : 3-8; 13: 17-18; 14: 435]. Адаптація завдання "підприємницького" університету – орієнтація на комерціалізацію наукових досліджень, зростання приватного їх фінансування, нові форми оцінки результатів діяльності вузів, створення консорціумів бізнесу й університетів. Зміна контролю над вищою освітою, що збільшує вплив практики бізнесу й відзначається зниженням ролі держави у фінансуванні вищої освіти, приводить до ширшого використання альтернативних джерел фінансування. За таких умов багато вузів добиваються значних успіхів у зміцненні своїх позицій в новому підприємницькому оточенні, що демонструє досвід інноваційних університетів, в яких академічні функції стають другорядними, а на перший план виходять ринкові імперативи.

Примітно, що в Бухарестській декларації етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі наголошується на необхідності рівноваги між діяльністю університетів на благо суспільства і їх підприємницькою активністю. Університети не можуть вважатися вільними від цінностей і етичних норм, які життєво важливі для академічного, культурного і політичного розвитку, оскільки впливають на моральний стан суспільства загалом. Університети, як підкреслюється в документі, повинні всіляко сприяти затвердженню високих етичних норм [15: 14-15]. Хвиля великомасштабних соціальних і економічних перетворень, могутні інтеграційні процеси в науці й освіті переосмислюють роль університету як крупного освітнього, наукового і культурного центру, що реалізує інноваційні рішення, формує світоглядну політику в суспільстві, сприяє розвитку інтеграції у сфері освіти і науки.

У зв'язку з цим, спробуємо, не претендуючи на повноту й остаточність визначень, сформулювати в найзагальнішій формі низку принципових положень, пов'язаних зі вступом українських вищих навчальних закладів до Болонського процесу. Основним принципом, мабуть, повинен стати принцип гармонізації. Підкреслюючи важливість гармонізації структур європейської вищої освіти, можна стверджувати, що справжня гармонізація є протилежністю уніфікації. Гармонізація має на увазі схожість цілей, але не схожість правил і методів досягнення означених цілей, як у разі уніфікації. Різноманітність – сильна сторона Європи, її потрібно берегти й укріплювати, і спроби її уніфікації приведуть до підризу життєздатності системи освіти та суспільства загалом. Тому має сенс не просто змінити учбові плани – необхідно дозволити студентам переходити з одного курсу на інший, переміщатися між різними державними системами вищої освіти.

Для цього потрібно прийняти порівняні і сумісні кваліфікаційні вимоги в межах створюваної системи з трьох рівнів (бакалавр – магістр – доктор). У ході реалізації цього принципу вищий учбовий заклад зможе більш глибоко трансформувати зміст освіти – наприклад, по суспільних дисциплінах стосовно умов ринкової економіки ввести нові курси, що охоплюють європейську тематику. Введення додаткових курсів збагатить унікальну та самобутню українську вищу школу. Відмітимо, що українські студенти вивчають близько 12 предметів на рік, тоді як європейські – лише приблизно 5 дисциплін. У рамках вдосконалення структури вуз зможе відкрити кафедри європейських досліджень, а також приймати зарубіжних учених і фахівців, представників ділових і академічних кіл.

Гармонізація припускає органічний зв'язок між вищою освітою і науковими дослідженнями, між європейським простором вищої освіти і європейським простором наукових досліджень як двома "стовпами", на яких зводиться "Європа знань", розвиток співпраці в області наукових досліджень і підготовки молодих наукових кадрів. Можуть з'явитися і додаткові можливості для прямої взаємодії із зарубіжними діловими колами, які стосовно потреб свого виробництва традиційно вкладають в наукові дослідження значні кошти. Зміцнення взаємодії з вузами Європи дозволить поєднати традиційно сильну в Україні теоретичну підготовку із зарубіжною націленістю на потреби практики. Вищий учбовий заклад отримає можливість розробляти сумісні з університетами-партнерами учбові модулі за дисциплінами учбового плану. Так, в ХНТУ навчання по програмах бакалаврата ведеться з 1998 року, що дозволило сформувати систему замовлень на підготовку фахівців, вирішуючи соціальні завдання регіону. Й у першу чергу – проблему працевлаштування, що знижує безробіття і вирішує значну частину молодіжних проблем.

Болонський процес орієнтований і на вирішення поточних і перспективних потреб суспільства, що дозволить підтримувати міцний зв'язок навчання з виробництвом, піднімати зацікавленість у підготовці елітних фахівців для підприємств, а роботодавцям впливати на формування освітніх програм. Таке вирішення проблеми дозволяє більш безпосередньо брати участь у підготовці кадрів, що може привести

до постійного підвищення кваліфікації існуючих кадрів і підготовки нових висококласних фахівців. І зрештою – приведе до загальноприйнятої в усьому світі практики розвитку сучасної матеріально-технічної бази університетів за допомогою підприємств, а не лише держави.

Важливу роль грає принцип просування мобільності, що є фундаментом для встановлення загальноєвропейського простору вищої освіти. Обмін студентами, викладацьким складом з іноземними вузами може приймати інтенсивніший характер, оскільки будуть створені сприятливі умови для спілкування професорсько-викладацького складу навчального закладу із зарубіжними колегами, що, у свою чергу, підвищить інтерес до викладацької праці на загальноукраїнському ринку праці. Зростання викладацької мобільності спричинить зростання конкуренції викладачів за право читати лекції за кордоном по програмам мобільності, що сприятиме підйому наукової активності на кафедрах. Направляючи своїх викладачів у зарубіжні вузи для викладання модулів на семестр або навчальний рік, український вуз дістане також можливість здійснювати ефективне підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу. Крім оновлення спеціальних знань, викладачі в період зарубіжного стажування за програмами мобільності зможуть займатися вдосконаленням своєї професійної англійської або іншої вживаної ними іноземної мови.

Студенти з європейських вузів привезуть в український вуз досвід навчання в інших методичних системах, що може стати стимулом для позитивних перетворень в організації освітнього процесу. Багато західних студентів звикли до індивідуалізованих учбових планів, і якщо вуз у цілях підвищення своєї конкурентоспроможності захоче вводити нелінійні освітні траєкторії, вони послужать новим стимулом до його комплексного розвитку. Завдяки більшій присутності іноземних студентів, студенти українського закладу вищої освіти дістануть можливість глибше познайомитися з національною культурою і звичаями різних народів. У вузу з'являться і дієві стимули для радикального вдосконалення інфраструктури, необхідної для прийому іноземних студентів, що послужить причиною для загальних сприятливих перетворень у даній сфері.

Мобільність іноземних викладачів також розширює освітні можливості вузу. Як правило, ці викладачі читають свої курси англійською мовою, тому, крім нового погляду на спеціальність, студенти в ході занять з ними підвищують рівень володіння іноземною мовою. Зарубіжні професори привнесуть в учбовий процес вузу своє бачення предмету, європейські методики викладання, сучасні технічні засоби навчання; з'явиться додатковий стимул відновити вживані підручники і навчальні посібники. Запрошення кваліфікованих іноземних викладачів сприятиме зростанню рівня викладання, створюючи більш конкурентне професійне середовище. Справа не тільки в англійських професорах і викладачах – у навчальному закладі повинен з'явитися новий бібліотечний фонд спеціальної літератури англійською мовою, необхідної для того, щоб іноземні студенти могли успішно опрацювати учбовий матеріал самостійно.

Найважливішим принципом, про який ми вже згадували, є й академічна свобода. Суть цього принципу полягає в тому, що члени академічного співтовариства повинні користуватися повною свободою викладання і досліджень без зовнішнього втручання. Часто доводиться чути про необхідність відрізнити академічну свободу від свободи слова. Це не позбавлено сенсу, оскільки академічна свобода припускає не тільки свободу самовираження, але і право вільно обирати область досліджень і рівень участі в дослідницькому процесі. Що ж до "академічної свободи самовираження", то вона, як правило, не виходить за межі загального розуміння свободи слова, за тим виключенням, що в інших умовах свобода слова часто має більше обмежуючих умов. Відмінність полягає в концепції, покладеної в основу принципу. Академічна свобода – це свобода, надана суспільством членам академічного співтовариства для того, щоб забезпечити їм можливість виконувати покладені на них завдання, тобто дозволити університету виконувати свій обов'язок перед суспільством і зробити внесок до розвитку людства. Що ж до свободи слова – то це особисте право будь-якої людини; проте аргументи на захист свободи слова піднімають не тільки питання самовираження, але і проблеми зміцнення як демократичної культури суспільства, так і наукової культури незацікавленого пошуку істини.

Той факт, що академічна свобода зовсім не є привілеєм, який надається академічним діячам, має значення для інтерпретації даного принципу в кожному конкретному випадку. Деякі професори з повною серйозністю стверджують, що академічна свобода припускає свободу від менеджменту. Це типовий приклад помилкового розуміння академічної свободи як привілею професури. У зв'язку з цим, має сенс підкреслити, що академічна свобода – більше, ніж право: вона включає в себе і певні обов'язки. В основі принципу академічної свободи лежить право на проведення досліджень і викладання без стороннього втручання як усередині вузу, так і ззовні, з боку політичних властей або приватних осіб. Академічна свобода припускає також свободу навчання для студентів. Таким чином, завдання забезпечення академічної свободи лежить на державі та на самих вузах. Внутрішньовузівська ситуація зазвичай накладає деякі обмеження на академічну свободу, як правило, в області учбових планів і при призначенні на академічні пости.

Не менш важливий принцип "привабливості" і "відкритості" європейського простору вищої освіти. Багаторівнева система вищої освіти змінить лице українського вузу: привабливість і конкурентоспроможність навчального закладу зможуть зрости, оскільки його дипломи бакалавра і магістра стануть конвертованими практично в усьому світі. Вводячи бакалаврат, вуз отримує можливість зробити освітній процес гнучкішим, оскільки трьох-чотирьохлітній перший період навчання через свою відносну автономність дає більше можливостей для оновлення змісту освіти відповідно до змінюваних завдань.

Можливість отримати освітній ступінь першого рівня з тривалістю навчання в три-чотири роки може привернути у вуз більшу кількість абітурієнтів, для яких вища освіта стане доступнішою і за термінами, і за оплатою. Серед абітурієнтів успішного вузу може з'явитися більше іноземних студентів, особливо з ближнього зарубіжжя. Введення магістрату як другого рівня вищої освіти також повинно підсилити привабливість і конкурентоспроможність вузу – це дасть йому додаткові можливості оновлювати склад студентів за рахунок бакалаврів, що закінчили інші учбові заклади. Відкриється можливість навчати бакалаврів із зарубіжних вузів, оскільки бакалаврати "болонських" країн стануть сумісними.

Сама парадигма освіти у вищому учбовому закладі піддається змінам – з'явиться новий міжнародний вимір, шанс використовувати можливості зарубіжного вузу-партнера. Зросте цінність диплома вузу, його ефективність по всьому світу. В учбовому процесі у великих масштабах почне використовуватися іншомовна спеціальна література, що може дати додатковий імпульс для активізації наукової роботи, для розширення об'єктів наукових дисциплін. З'являться додаткові можливості для реалізації програм сумісних і подвійних дипломів із зарубіжними партнерами, що сприятиме підвищенню привабливості і конкурентоспроможності українських вузів.

Таке позначення лише найбільш важливих, на наш погляд, принципів показує, що Болонський процес – багатопланове явище. Часте вживання цього терміну з часом може зробити сприйняття подій, що стоять за ним, буденним і спрощеним. Вже зараз нерідко можна зустріти уявлення про те, що "приєднання" до даного процесу нашої країни мало не автоматично зробить нашу освіту "європейською". Хотілося б застерегти від такого спрощеного бачення питання: ані членство, ані формальний акт "приєднання" нічого самі по собі не вирішують і не змінюють. Болонський процес для України – це можливість осмислити і здійснити спробу усучаснити національну систему вищої освіти, зробити її більш відповідною новому екстер'єру нашого суспільства, що не більше ніж з'явилася в потрібний час. Транспонуючи відповідну позицію на рівень регіонального вузу, можна спробувати виразити надію на те, що вступ до Болонського процесу – це реальна можливість вирішити проблеми інтеграції національних інформаційних просторів в єдиний світовий інформаційний простір. Скоріше за все, сприймати Болонський процес необхідно не як руйнування національної системи освіти, а як взаємний рух української і європейської освітньої системи назустріч, як досвід роботи у напрямі рівноправної інтеграції. Можливість збереження національних традицій тільки вітається, оскільки механічне перенесення західних моделей на українську освіту може принести негативний результат.

Кількарічний досвід багатьох українських вищих навчальних закладів (Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Національний технічний університет "Київський політехнічний інститут", Херсонський національний технічний університет, Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут", Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка та ін.) показав, що вступ до Болонського процесу – не сліпе слідування моді, а внутрішня потреба, обумовлена запитами ринку і тенденціями розвитку української вищої школи. Не зважаючи на те, що вузи досягли певних результатів і намагаються самостійно вирішувати завдання модернізації освіти, необхідно підкреслити, що вирішення всіх проблем повинне бути комплексним на різних рівнях: національному, регіональному, місцевому. У підсумковому документі міжнародної конференції "Технічні університети: інтеграція з європейськими і світовими системами освіти" наголошувалося, що до стратегічних планів розвитку вузу в умовах трансформованої економіки необхідно включити наступні напрями: розвиток інтеграційних процесів, які сприяють академічній мобільності студентів; забезпечення доступності інформації про здобування освіти в різних країнах; розширення можливості варіативності учбових планів професійної освіти в частині термінів залежно від базової освіти і області професійної діяльності; розробку методології модульної побудови освітніх програм вищої професійної освіти [16: 31].

Інноваційна діяльність вузів, можливість експорту та імпорту освітніх послуг дає можливість підвищувати якість освіти студентів за допомогою адаптації викладачів в об'єднаному освітньому просторі, реалізовувати програми сумісного навчання студентів в університетах Європи. Вузи надають студентам і викладачам можливість вивчати й оволодівати сучасними технологіями виробництва й управління на підприємствах Європи, проходити стажування і проводити збір матеріалу для дипломних проектів у Німеччині, Чехії, Словаччині, Угорщині. Наголошується, що рішення про повне індивідуальне членство вузів в Асоціації європейських університетів надає регулярний доступ до інформації про розробки, тенденції і політичні питання, пов'язані з вищою освітою й наукою в Європі, можливість брати

участь у конференціях, тренінгах-семінарах, що проводяться Асоціацією. Членство спрощує процедуру обміну викладачами і студентами, вирішує проблеми досягнення сучасного рівня якості освіти шляхом доступу до досвіду, накопиченого старими та знаними європейськими університетами, вирішує проблему конвертування дипломів. Болонський процес потрібний, передусім, вузам із регіонів, що претендують на місце на масовому ринку праці.

Таким чином, можна зробити висновок, що входження України в єдиний освітній простір повинне бути узгоджене з процесами, що відбуваються в Європі. Зовнішнє середовище багато в чому визначатиме терміни впровадження наступного покоління освітніх стандартів, а також нові спеціальності і напрями досліджень. Важливо, щоб українські реформи у вищій освіті співвідносилися з європейськими, а так само зважали й на специфіку регіону; участь України в процесах європейської інтеграції адекватніше реалізовувати через діалектичний принцип, що полягає в тому, що заперечення старого новим необхідно здійснювати не через знищення, а через зняття – спадкоємність, збагачення, збереження. Тільки спільними зусиллями всіх учасників освітнього процесу можлива інтеграція України в світовий освітній простір, яка сприятиме додержанню високого статусу вітчизняної освіти і науки, підвищенню їх конкурентоспроможності і відповідності сучасним світовим стандартам.

Приєднання українських вузів до Болонського процесу, спрямування на інтеграцію у світову освітню систему – крок цілком закономірний. Розглянуті проблеми показують, що ключові положення Болонської конвенції зовсім не є штучним винаходом ідеологів європейської інтеграції у сфері вищої освіти, а є відповіддю (хай не завжди адекватною і не в усьому досконалою) на ті реальні процеси, які відбуваються на освітньому просторі Європи та всього світу. Викликане об'єктивними процесами в Європі й у самій Україні її приєднання до Болонської конвенції, вихід на європейський і світовий ринок освітніх послуг повинні ініціювати підвищення якості української вищої освіти, визнання в усьому світі досягнень вітчизняної освітньої системи.

Приклад участі в Болонському процесі регіональних університетів показує, що університети зможуть скористатися можливостями, що надаються глобалізацією, і зробити до неї свій внесок не раніше, ніж вони візьмуть повномасштабну участь у даному процесі. Необхідно різними способами збагачувати методи роботи загальноєвропейським досвідом, оскільки ключем до культурної інтеграції Європи служать не уряди, а народи континенту і їх інститути. Тому в області вищої освіти процес культурної інтеграції знаходиться в руках університетів і університетських мереж. У зв'язку з цим, необхідно осмислити майбутні інтелектуальні потреби Європи і реалізувати сумісні дії, направлені на їх реалізацію.

Сумісне використання знань, міжнародна співпраця і введення нових технологій здатні дати додаткові можливості для подальшого розвитку суспільства, що дозволять українській вищій школі не тільки подолати певні труднощі, але й зайняти гідне місце на світовому ринку освітніх послуг, беручи на озброєння багатовіковий вітчизняний досвід, захищаючи інтереси системи освіти України.

У зв'язку з цим можна сформулювати наступні практичні висновки:

- активне включення регіональних вузів у Болонський процес здатне змінити роль і функції університетів: перетворити їх не тільки на центри підготовки фахівців, але й на осередки культури, знань, наукових досліджень, від яких залежить культурний і науково-технічний розвиток українського суспільства в третьому тисячолітті;

- автономність університетів, позбавлення від системи тотального державного освітнього диктату і монополізму дозволить позбутися одноманітності в освіті, невідповідності освоюваних знань життєвим реальностям;

- орієнтація на рішення поточних і перспективних потреб суспільства, підтримка міцного зв'язку навчання з виробництвом приведе до загальноприйнятої в усьому світі практики розвитку сучасної матеріально-технічної бази університетів за допомогою підприємств різного профілю;

- унікальне і стійке поєднання в університеті фундаментальної і спеціалізованої освіти, наукових досліджень і загальнокультурних функцій дозволить йому постійно взаємодіяти із соціокультурним середовищем, вносити до нього стабілізуюче начало;

- пропаганда української культури, традиції вітчизняної вищої освіти органічно розповсюджуватимуться серед іноземних студентів і викладачів, що прибуватимуть до України за програмами академічної мобільності;

- позитивні перетворення в організації освітнього процесу, індивідуалізація учбових планів, введення нелінійних освітніх траєкторій у зв'язку з навчанням іноземних студентів служитимуть новим стимулом до комплексного розвитку, до можливості глибше познайомитися з національною культурою і звичаями різних народів.

Дані висновки підкреслюють необхідність активізації процесів модернізації системи вищої освіти із залученням до даного процесу регіонів, що може становити плідне поле подальших досліджень у галузі філософії освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко В. Модернізація вищої освіти України в контексті Болонського процесу / В. Андрущенко // Освіта. – 2004. – 12–19 травня. – С. 4–5.
2. Журавський В. С. Болонський процес : головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти : [науково-методичне видання] / В. С. Журавський, М. З. Згуровський. – К. : Політехніка, 2003. – 195 с.
3. Корсак К. Міфи про Болонський процес / К. Корсак. // Завуч. – 2006. – № 1. – С. 4–6.
4. Пінчук Є. А. Еволюція вищої освіти в Європі та етапи передісторії болонського процесу / Є. А. Пінчук // Вища освіта України. – 2008. – Т. III (10), Додаток 3 ("Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору"). – С. 397–406.
5. Велика хартія університетів (The Magna Charta of European Universities – Bologna, 18 September 1988). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.magna-charta.org/pdf/mc_pdf/mc_ukranian.pdf. – 2 с.
6. Андрущенко В. П. Умови та напрями інноваційного розвитку освіти / В. П. Андрущенко // Вища освіта в Україні. – 2009. – № 3. – С. 5–13.
7. Sorbonne Joint Declaration on Harmonization of the Architecture of the European Higher Education System : Paris, May 25, 1998. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bologna-berlin2003.de/pdf/Sorbonne_declaration.pdf. – 3 р.
8. Болонська конвенція : Спільна заява європейських міністрів освіти : Зона європейської вищої освіти. 18–19 червня 1999 року, м. Болонья // Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003–2004 рр.) ; [за ред. В. Г. Кременя]. – К. ; Тернопіль : Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2004. – С. 20–23.
9. Message from Salamanca. Shaping the European Higher Education Area : Convention of European higher education institutions, Salamanca, 29–30 March 2001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eua.be/eua/jsp/en/upload/Salamanca_declaration_en.1066755820788.pdf. – 4 р.
10. Student Goteborg Declaration : Goteborg, Sweden, March 25, 2001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/Student_documents_ESIB.pdf. – 4 р.
11. Towards the European Higher Education Area. Communiqué of the Meeting of European Ministers in Charge of Higher Education in Prague, May 19th, 2001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/Prague_communicuTheta.pdf. – 4 р.
12. Скотт П. Глобализация и университет / П. Скотт ; [пер. с англ.] // Alma mater. – 2000. – № 4. – С. 3–8.
13. Currie J. Globalization practices and the professorate in Anglo-Pacific and North American universities / J. Currie // Comparative education review. – 1998. – Vol. 42, Iss. 1. – P. 15–29.
14. Davies S. Globalization and educational reforms in Anglo-American democracies / S. Davies, N. Guppy // Comparative education review. – 1997. – Vol. 41, Iss. 4. – P. 435–459.
15. Бухарестская декларация этических ценностей и принципов высшего образования в Европе // Высшее образование сегодня. – 2005. – № 5. – С. 14–15.
16. Технические университеты : интеграция с европейскими и мировыми системами образования : материалы Международного форума ["Качество образования – 2006"] / Ижевск, 25–27 апреля 2006 г. – Ижевск : Изд-во ИжГТУ, 2006. – 250 с.

Матеріал надійшов до редакції 28.04. 2011 р.

Пинчук Е. А. Региональные аспекты реализации концепции Болонского процесса.

Статья посвящена философскому анализу реализации установок Болонского процесса в аспекте регионального вуза. Подчеркивается важность автономности и академической свободы каждого отдельного университета. Обосновывается, что при таких условиях Болонский процесс будет выступать как гармонизация европейского высшего образования, а не его унификация.

Pinchuk Ye. A. Regional Aspects of the Bologna Process Concept Realization.

The article deals with the philosophical analysis of realizing guidelines of Bologna process in the aspect of regional colleges. The importance of autonomy and academic freedom of every university is stressed upon. It is stated that under such conditions Bologna process could be a harmonization of European higher education, and not its unification.